

Piotr Ciaputa

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945-1949. Geneza, struktura, kadra kierownicza

Geneza

Na przełomie lat 1943 i 1944 w obozie komunistycznym nie było jednej spójnej wizji powołania i funkcjonowania przyszłego organu porządkowego (na wzór chociażby przedwojennej Policji Państwowej). Komuniści przebywający w kraju (PPR) wysuwali projekt utworzenia Milicji Ludowej, która miała być zdecentralizowana i podporządkowana radom narodowym. Z kolei komuniści znajdujący się w ZSRR, działający w Związku Patriotów Polskich oraz Centralnym Biurze Komunistów Polskich, starali się przeforsować koncepcję organów bezpieczeństwa, które w pierwszym rządzie miały pomóc w walce o władzę w kraju po zakończeniu wojny¹. Do uzgodnienia stanowisk doszło na spotkaniu przedstawicieli PPR i KRN z jednej oraz CBKP i ZPP z drugiej strony w Moskwie 18–21 lipca 1944 r., które zaowocowało utworzeniem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. 22 lipca 1944 r. ogłoszono Manifest PKWN, dokument proklamujący powstanie nowego ośrodka władzy ludowej. W jednym z artykułów tego dokumentu PKWN informował, że „Rady Narodowe tworzą niezwłocznie podlegającą im Milicję Obywatelską”². Owo zwierzchnictwo rad narodowych nad organami MO zostało usankcjonowane dwoma dekretnami PKWN z 27 lipca 1944 r. Pierwszy mówił o rozwiązaniu Policji Państwowej (tzw. granatowej), którą oskarżano o współpracę z okupantem. Drugi dekret – o ustanowieniu

¹ P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie organów władzy PRL*, Toruń 2003, s. 30–31; M. Kasprzycki, *Milicja Obywatelska w powiecie Nowy Sącz w latach 1945–1949*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2012, nr 35, s. 159; P. Majer, *Trzy projekty – próba wprowadzenia Milicji Obywatelskiej na grunt prawa stanowionego w okresie wrzesień 1944 – kwiecień 1945* [w:] *Od straży obywatelskich do policji. Siły porządkowe na ziemiach polskich w XX wieku*, red. R. Łaszewski, B. Sprengel, Włocławek 2007, s. 171–172; M. Pach, *Milicja Obywatelska w Przeworsku*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2009, nr 31, s. 29.

² *Wizja programowa Polski Ludowej. Dokumenty i materiały 1942–1948*, red. M. Malinowski, Warszawa 1979, s. 186.

Milicji Obywatelskiej – powoływał nową formację porządkową i ustanawiał zdecentralizowany model aparatu policyjnego na „wyzwolonych” ziemiach polskich³. Dekret PKWN z 27 lipca 1944 r. został zatwierdzony przez KRN, jednak jego opublikowanie w „Dzienniku Ustaw” zostało wstrzymane z powodu sporów związanych z usytuowaniem Milicji Obywatelskiej w systemie organów władzy państwowej. Głównym problemem było to, czy nowa formacja ma podlegać radom narodowym, czy Resortowi Bezpieczeństwa Publicznego, do czego usilnie dążył jego kierownik – Stanisław Radkiewicz. Ostatecznie zwyciężyła koncepcja Radkiewicza, co przypieczętował dekret z 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej. Do głównych zadań, jakie stawiano przed tą formacją, należały: ochrona bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego, dochodzenie i ściganie przestępstw oraz wykonywanie zleceń władz administracyjnych, sądów i prokuratur w zakresie przewidzianym prawem⁴.

Gdy zapadały decyzje prawne związane z utworzeniem MO, Radom i pow. radomski znajdowały się jeszcze pod okupacją niemiecką. 21 sierpnia 1944 r. PKWN wydał dekret, który w artykule 12 znosił podział administracyjny Polski wprowadzony przez Niemców⁵. Na mocy tego dekretu Radom wraz z pow. radomskim znalazły się w granicach woj. kieleckiego, częściowo zajętego przez oddziały armii sowieckiej na przełomie lipca i sierpnia 1944 r. Na obszarze tym utworzono tzw. przyczółek sandomierski obejmujący pas ziemi o długości 50 km i głębokości około 75 km⁶. Od wkroczenia Sowieców aż do ofensywy styczniowej przyczółek sandomierski stał się obszarem organizacji komunistycznego aparatu bezpieczeństwa dla pozostałej części woj. kieleckiego, w tym Komendy Wojewódzkiej MO, której w przyszłości podlegała „radomska” milicja.

Obecność Armii Czerwonej na przyczółku sandomierskim zachęciła działających w konspiracji na tym terenie komunistów do ujawnienia się. Za sprawą Józefa Ozgi-Michalskiego i Józefa Maślanki w sierpniu 1944 r. jawną działalność rozpoczęła Wojewódzka Rada Narodowa. Początkowo jej siedzibą była wieś Bydlowa, jednak w połowie sierpnia 1944 r. na skutek ewakuacji WRN przeniosła się do Rytwian,

³ P. Majer, *Ustawy polskiej policji (1791–2011). Źródła z komentarzem*, Szczytno 2013, s. 208.

⁴ *Ibidem*, s. 218; Art. 2 dekretu PKWN z dnia 7 X 1944 r. o Milicji Obywatelskiej.

⁵ DzU RP 1944, nr 2, poz. 8.

⁶ AP Ki, 018/13, J. Kuliński, *Powstanie, rozwój organizacyjny i działalność Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego i Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach w okresie lipiec 1944 – grudzień 1945*, praca magisterska napisana w ASW, s. 13–14; J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie 1944–1947*, Lublin 1969, s. 43. Przyczółek sandomierski obejmował prawie cały pow. sandomierski, z wyjątkiem niewielkiej jego części w rejonie Zawichostu, osiem gmin wschodnich pow. stopnickiego, z których dwie – Łubnice i Oględów – zostały zajęte przez Sowieców, natomiast sześć pozostałych gmin tego powiatu – Kurozwęki, Oleśnica, Pacanów, Szydłów, Tuczępy i Wolica – Armia Czerwona zajęła tylko częściowo. Podobnie rzecz się miała z pow. opatowskim, którego osiem południowych gmin – Piórków, Łągów, Baćkowice, Iwaniska, Modliborzyce, Malkowice, Rembów i Gęsice – częściowo znajdowało się jeszcze pod okupacją niemiecką.

gdzie ulokowała się w jednym z budynków administracyjnych majątku Radziwiłłów⁷. 12 sierpnia 1944 r. przybył do Rytwian kpt. Hipolit Duliasz⁸ jako pełnomocnik Resortu Bezpieczeństwa Publicznego do zorganizowania na przyczółku Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. 28 sierpnia 1944 r. WRN wydała pierwsze zarządzenie, w którym uznała siebie za organ sprawujący władzę na całym obszarze „wyzwolonego” woj. kieleckiego. Jednocześnie WRN podkreśliła swoje kompetencje wobec sił porządkowych działających na tym terenie, stwierdzając: „Organami odrodzonego państwa polskiego są powiatowe, gminne i miejskie rady narodowe zatwierdzone przez Wojewódzką Radę Narodową oraz powołane przez nie organa Milicji Obywatelskiej”⁹. Na początku września 1944 r. WRN na swojego przewodniczącego wybrała Józefa Maślankę. 9 września 1944 r. Prezydium WRN z siedzibą w Rytwianach powołało do życia tymczasowe biuro WRN. Podzielone na dziesięć działów, miało następującą obsadę: Dział Ogólno-Administracyjny – kierownik Mieczysław Lewoniewski, Oświaty i Kultury – Stefan Wojciechowski (SL), Zdrowia i Opieki Społecznej – Władysław Czerwiec (PPR), Przemysłu i Handlu – Jan Wójcikiewicz (PPR), Propagandy i Informacji – Wojciech Banaś (SL), Rolnictwa i Reform Rolnych – Józef Maślanka, Gospodarki

⁷ J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie...*, s. 52.

⁸ Hipolit Duliasz, s. Antoniego i Józefy, ur. 10 XI 1911 r. w Radomiu, ślusarz-mechanik, członek KPP (1929–1938), aresztowany w 1930 r. i skazany na 4 lata więzienia. Po wyjściu na wolność członek Egzekutywy Komitetu Okręgowego KPP w Radomiu, od 1936 r. przeniesiony do Okręgu KPP Łódź Podmiejska w charakterze instruktora. W 1937 r. skazany za działalność komunistyczną na 8 lat więzienia, karę odbywał w więzieniu w Radomiu. Zwolniony na mocy dekretu prezydenta RP z 2 X 1939 r. o amnestii, udał się do zajętego przez Armię Czerwoną Łucka, gdzie organizował władzę Sowieców. W styczniu 1940 r. przeniósł się do Lwowa, pracował tam w bazie remontowej samochodów i czołgów początkowo jako ślusarz, następnie racjonalizator i przewodniczący Komitetu Fabrycznego. Po 22 VI 1941 r. ewakuowany do miejscowości Asza w obwodzie czelabińskim, gdzie pracował w zakładach metalurgicznych. We wrześniu 1943 r. wstąpił do 2. DP im. Henryka Dąbrowskiego, gdzie pełnił funkcję zastępcy dowódcy ds. polityczno-wychowawczych. W lutym 1944 r. znalazł się w radzieckim oddziale partyzanckim dowodzonym przez mjr. Czesława Klima. W sierpniu 1944 r. przeniesiony do Resortu Bezpieczeństwa Publicznego PKWN, kierownik Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego przy WRN z siedzibą w Rytwianach oraz WUBP w Kielcach z siedzibą w Sandomierzu. Od 21 I 1945 r. zastępca dowódcy grupy operacyjnej na woj. śląskie, od 5 II 1945 r. p.o. szef WUBP w Bydgoszczy, od 9 I 1946 r. kierownik Sekcji 1 Wydziału I Departamentu MBP, od 12 II 1947 r. naczelnik Wydziału Polityczno-Wychowawczego Departamentu Więziennictwa MBP, następnie od 7 I 1950 r. zastępca dyrektora Departamentu Więziennictwa MBP, a od 19 III 1951 r. dyrektor Departamentu Więziennictwa MBP. Od 16 XI 1956 r. słuchacz VIII rocznego kursu w Centralnej Szkole Partyjnej im. Juliana Marchlewskiego w Warszawie. W latach 1958–1962 przebywał w Wietnamie w ramach Międzynarodowej Komisji Nadzoru i Kontroli. Od 1962 r. na placówce PRL w Londynie (AIPN, 0194/1346, Akta osobowe Hipolita Duliasza).

⁹ AP Ki, WRN w Kielcach, 306/1, Zarządzenie nr 1 WRN w Kielcach, 28 IX 1944 r., k. 8; J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie...*, s. 52–53; P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 34; T. Koba-Ryszewska, S. Marcinkowski, M. Markowski, *Z problemów organizowania się władzy ludowej w województwie kieleckim w pierwszej połowie 1945 roku [w:] 1944... Kielecczyzna w walce o lepsze jutro*, red. T. Weintraub, Warszawa 1969, s. 10.

Narodowej – Marian Bielecki, Apropozycji – Antoni Patrzałek (PPR), Bezpieczeństwa Publicznego – Hipolit Duliasz. W Dziale Finansowo-Gospodarczym na stanowisku kierowniczym był wakat¹⁰. Powołany Wydział Bezpieczeństwa Publicznego przy WRN z siedzibą w Rytwianach nie był ewenementem w skali kraju. Wydziały takie istniały już na terenach zajętych przez Armię Czerwoną¹¹. Wykorzystując struktury, kadre i doświadczenia Wydziału Bezpieczeństwa Publicznego przy WRN z siedzibą w Rytwianach, zorganizowano we wrześniu 1944 r. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego¹².

20 października 1944 r. WUBP przeniósł się z całym personelem z Rytwian do Sandomierza. Siedziby w tym mieście znalazły również Urząd Wojewódzki oraz Wojewódzka Rada Narodowa. Tego dnia z Lublina do Sandomierza przybył kpt. Marcin Kaczmarczyk¹³ z grupą czternastu funkcjonariuszy, którego komendant główny MO gen. Franciszek Józwiak „Witold” skierował na przyczółek sandomierski w celu organizowania jednostek MO. W szczególności chodziło o zorganizowanie Komendy Wojewódzkiej MO na okręg radomsko-kielecki oraz batalionu operacyjnego. Od tej chwili Marcin Kaczmarczyk jako komendant wojewódzki MO przejął od Hipolita Duliasza całość spraw związanych z organizacją MO na przyczółku sandomierskim¹⁴.

Komendę Wojewódzką MO woj. radomsko-kieleckiego zorganizowano do końca grudnia 1944 r. Według danych z 28 grudnia 1944 r. struktura i obsada tej jednostki przedstawiała się następująco: por. Bolesław Mazanka – zastępca komendanta wojewódzkiego, ppor. Teofil Krześniak – zastępca komendanta wojewódzkiego ds. polityczno-wychowawczych, Kancelaria Ogólna z szefem ppor. Józefem Szkutnickim, Wydział Personalny – por. Antoni Majewski, Wydział Polityczno-Wychowawczy – ppor. Roman Dyszewski, Wydział Śledczy – ppor. Jan Góra, Wydział Służby Zewnętrznej – kpt. Zygmunt Dąbrowski, Wydział Gospodarczo-Finansowy

¹⁰ AP Ki, WRN w Kielcach, 306/1, Postanowienie nr 1 Prezydium WRN w Kielcach, 9 IX 1944 r., k. 1–2; J. Naumiuk, *Początki władzy ludowej na Kielecczyźnie...*, s. 53.

¹¹ Jako pierwszy powstał 30 VII 1944 r. Wydział Bezpieczeństwa Publicznego przy Prezydium Lubelskiej Obwodowej Rady Narodowej. Następnie na początku sierpnia na szczeblu wojewódzkim utworzono WBP przy WRN w Białymstoku oraz w połowie sierpnia 1944 r. przy Okręgowej Radzie Narodowej w Rzeszowie. Na szczeblu powiatowym wydziały powstały m.in. 2 sierpnia w Zamościu oraz 13 sierpnia w Tomaszowie Lubelskim (szerzej zob. P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 37–38, por. przypis 82).

¹² Z. Jakubowski, *Kieleckie organa bezpieczeństwa i porządku publicznego w latach walki o utrwalenie władzy ludowej* [w:] *Kielecczyzna w latach Trzyletniego Planu Odbudowy 1947–1949*, red. W. Góra, Kielce 1981, s. 238; R. Kuśnierz, *Początki organów bezpieczeństwa publicznego na Kielecczyźnie (WUBP z siedzibą w Rytwianach)* [w:] *Aparat represji wobec Kościoła w latach 1944–1956. Terytorium obecnej diecezji sandomierskiej*, red. M. Krzysztofiński, ks. J. Marecki, ks. B. Stanaszek, Kraków 2012, s. 36.

¹³ W wyniku dotychczasowej kwerendy nie odnaleziono akt osobowych kpt. Marcina Kaczmarczyka.

¹⁴ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 38; Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska 1944–1948*, Warszawa 1988, s. 61.

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

– por. Antoni Jarosz, batalion operacyjny z ppor. Bogusławem Płazą na czele oraz batalion zapasowy, którym dowodził ppor. Julian Kramek. Ogółem KW MO tworzyło wraz z komendantem pięćdziesięciu funkcjonariuszy¹⁵.

Zbliżająca się ofensywa armii sowieckiej zmobilizowała komunistów do bardziej aktywnego działania. 10 stycznia 1945 r. Biuro Polityczne KC PPR podjęło uchwałę dotyczącą organizacji jednostek MO na terenach zajmowanych przez Sowieców. Poleciono utworzyć siedem grup operacyjnych, które miały liczyć 550 oficerów i 5350 szeregowców. Pierwsza grupa licząca 750 szeregowych miała udać się do Warszawy, kolejne do: woj. warszawskiego (powiaty pod okupacją niemiecką) – 600 funkcjonariuszy, woj. kieleckiego (powiaty pod okupacją niemiecką) – 800 szeregowych, woj. krakowskiego – 800, woj. śląskiego – 600, woj. łódzkiego – 600 oraz woj. poznańskiego – 1200¹⁶. Zdecydowano też, że skład grup operacyjnych zasili 3 tys. milicjantów oraz 2500 żołnierzy WP przekazanych przez gen. Michała Rolę-Żymierskiego. Do większych miast miały zostać również skierowane jednostki WP, z tym że do Krakowa przeznaczono minimum dwa pułki¹⁷.

Realizując niejako uchwałę Biura Politycznego KC PPR z 10 stycznia, komendant główny MO Franciszek Józwiak 12 stycznia 1945 r. wydał rozkaz nr 42, w którym wskazał potrzebę przygotowania odpowiednich kadr milicyjnych na tereny zachodnie. Poleciał przy tym kpt. Marcinowi Kaczmarczykowi, komendantowi MO woj. radomsko-kieleckiego, podzielić batalion operacyjny przy KW MO na grupy po pięćdziesięciu ludzi. Każda z tych grup miała stanowić załążek przyszłych kadr milicyjnych na jeden powiat. Ponadto kpt. Kaczmarczyk w każdej z tych grup miał wyznaczyć odpowiednich kandydatów na komendantów powiatowych, szefów działów personalnych, gospodarczych oraz służby śledczej. Jednocześnie na „wyzwolonych” ziemiach woj. kieleckiego miano natychmiast przystąpić do werbunku kandydatów do służby w MO, aby uzupełnić braki kadrowe¹⁸. W rzeczywistości, opierając się na batalionie operacyjnym przy KW MO, utworzono jedenaście grup operacyjnych po 24–30 osób¹⁹. Do wyruszenia z miejsca postoju grupy te wchodziły w skład BO, natomiast po rozpoczęciu działań wojennych przekształciły się w samodzielne jednostki, których głównym zadaniem było zorganizowanie komend powiatowych MO w poszczególnych powiatach oraz sieci posterunków gminnych MO na danym terenie²⁰.

¹⁵ AIPN Ki, KW MO w Kielcach, 28/1, Rozkaz nr 18 komendanta okręgu kielecko-radomskiego, 28 XII 1944 r., k. 3–4; Z. Jakubowski, *Kieleckie organa bezpieczeństwa i porządku publicznego...*, s. 239. Dane te nie obejmują batalionu operacyjnego oraz batalionu zapasowego.

¹⁶ *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, oprac. A. Kochański, Warszawa 1992, s. 89.

¹⁷ *Ibidem*, s. 90.

¹⁸ AIPN, KG MO, 00342/3, Rozkaz nr 42 komendanta głównego MO, 12 I 1945 r., k. 107; P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 109.

¹⁹ Z. Jakubowski, *Kieleckie organa bezpieczeństwa i porządku publicznego...*, s. 239.

²⁰ AIPN, 2241/131, Z. Mazur, *Służba w batalionie operacyjnym MO na przyczółku sandomierskim (1944–1945)*. Relacja nr 88, s. 22–23.

Trzy dni później, 15 stycznia 1945 r., Franciszek Józwiak wydał kolejny rozkaz, oznaczony numerem 43, w którym odwołał kpt. Kaczmarczyka z zajmowanego stanowiska, powołując na jego miejsce mjr. Wiktora Kuźnickiego²¹. Jednocześnie tym samym rozkazem powołał dziesięciu elewów Szkoły Oficerskiej MO na p.o. komendantów powiatowych MO woj. kielecko-radomskiego. Byli to: ppor. Władysław Bownik, ppor. Jan Kurgan, ppor. Aleksander Madej, sierż. Józef Dubiel, ppor. Józef Tomala, ppor. Edward Strzelecki, st. sierż. Stanisław Karbowniczek, sierż. Eugeniusz Dziwisz, sierż. Władysław Kurczyna, sierż. Stanisław Iskra. Sześciu elewów Szkoły Polityczno-Wychowawczej przy Zarządzie Polityczno-Wychowawczym MO: Zygmunt Bednarz, Zenon Kornacki, Tadeusz Kosela, Waław Niedzielski, Edward Romanowski oraz Tadeusz Walczak – otrzymało stanowiska p.o. zastępców komendantów powiatowych MO ds. polityczno-wychowawczych²².

12 stycznia 1945 r. ruszyła ofensywa Armii Czerwonej w kierunku zachodnim. 15 stycznia Sowieci wkroczyli do Kielc, a 16 stycznia do Radomia²³. Dzień później batalion operacyjny stacjonujący w Sandomierzu wyruszył do Kielc, gdzie dotarł 18 stycznia. Następnie z Kielc wyruszyły grupy operacyjne na całe woj. kieleckie, by organizować jednostki MO w terenie²⁴. Wśród tych oddziałów znajdowała się również grupa operacyjna, której zadaniem było zorganizowanie Komendy Powiatowej MO w Radomiu.

²¹ AIPN, KG MO, 00342/3, Rozkaz nr 43 komendanta głównego MO, 15 I 1945 r., k. 108. Wiktor Kuźnicki, s. Pawła i Katarzyny, ur. 29 VI 1903 r. w Wysokiej, po ukończeniu szkoły pracował w Fabryce Cementu w Wysokiej, a następnie na kolei (do 1924 r.). W 1920 r. wstąpił do WP i brał udział w obronie Warszawy, w latach 1924–1926 służył jako poborowy w 1. Pułku Saperów Kolejowych w Krakowie. Następnie wyjechał do Belgii (członek KPB), potem do Francji, gdzie również zaangażowany był w działalność komunistyczną (członek FPF), walczył w wojnie domowej w Hiszpanii (1936–1937), następnie przebywał w ZSRR (1937–1942). W 1942 r. przedostał się przez front do Warszawy, gdzie nawiązał kontakt z PPR i AL. 11 III 1943 r. postrzelony przez policjanta granatowego, a następnie osadzony w więzieniu. Po wyjściu na wolność 5 XI 1943 r. pracował do wybuchu Powstania Warszawskiego w Sztapie Głównym AL. 5 X 1944 r. przyjęty do MO na p.o. szefa Wydziału Mobilizacyjnego KG MO, od 5 I 1945 r. komendant wojewódzki MO w Kielcach. 3 V 1945 r. awansowany do stopnia podpułkownika. 31 VIII 1946 r. zwolniony ze stanowiska komendanta wojewódzkiego MO w Kielcach w związku z pogromem kieleckim 4 VII 1946 r. i wydalony z organów MO 21 II 1947 r. (szerzej zob. R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Pogrom w Kielcach – podziemie w roli oskarżonego* [w:] *Wokół pogromu kieleckiego*, red. Ł. Kamiński, J. Żaryn, Warszawa 2006, s. 68–70; AIPN, 698/2000, Akta osobowe Wiktora Kuźnickiego).

²² *Ibidem*, s. 108.

²³ B. Dolata, *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1971, s. 140; A. Duszyk, S. Piątkowski, *Radom. Poznać i zrozumieć historię swojego miasta*, Radom 2008, s. 98; S. Piątkowski, *Radom. Historia miasta*, Radom 2005, s. 82–83.

²⁴ AIPN, 2241/368, Z. Mazur, *Wspomnienia (z lat 1944–1945)*. *Wspomnienia nr 104*, s. 11.

Struktura organizacyjna

I. Komenda Miasta MO w Radomiu

W styczniu 1945 r. utworzono w Radomiu Komendę Miasta Milicji Obywatelskiej oraz Komendę Powiatową Milicji Obywatelskiej. KM MO w Radomiu została zorganizowana na podstawie grupy operacyjnej Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej. Grupa ta została powołana do życia rozkazem nr 44 komendanta głównego MO z 17 stycznia 1944 r. Rozkaz wyznaczał również na stanowisko p.o. komendanta miasta Radomia ppor. Władysława Adamskiego. Grupa liczyła 125 ludzi zmobilizowanych w woj. lubelskim. Oddział ten wyruszył 18 stycznia 1945 r. o godz. 8.00 rano z Lublina do Radomia. Jego dowódcą mianowany został płk Gustaw Alef²⁵. Głównym zadaniem, jakie otrzymał płk Alef, było zorganizowanie Milicji Obywatelskiej w Radomiu²⁶. Grupa ta dotarła do miasta 18 stycznia 1945 r. Następnego dnia powołano Komendę Miasta MO w Radomiu z siedzibą przy ul. Narutowicza 40²⁷. Następnie utworzono w mieście trzy komisariaty MO. I komisariat mieścił się przy ul. Żeromskiego 33, II komisariat – przy ul. Dzikiej 2/4, III komisariat – przy ul. Słowackiego 91²⁸. Na wiosnę 1945 r. utworzono jeszcze posterunek kolejowy MO, który miał siedzibę przy Dworcu Kolejowym w Radomiu. Pierwszym komendantem tego posterunku został Stanisław Domagała²⁹. W kwietniu 1945 r. w KM MO w Radomiu pracowało łącznie 345 funkcjonariuszy³⁰.

W latach 1945–1949 KM MO miała dwóch komendantów miasta. Pierwszym komendantem miejskim MO i zarazem organizatorem tej jednostki był Władysław Adamski. Urodził się on 8 lutego 1906 r. w Raławicach Kościuszkowskich jako syn Józefa i Marianny. Mając osiem lat, zaczął uczęszczać do pięciooddziałowej szkoły powszechnej, którą ukończył w wieku trzynastu lat. W 1918 r. zmarł mu ojciec. W 1923 r. wstąpił na praktykę biurową do Urzędu Gminy w Raławicach, gdzie pracował cztery lata. W 1927 r. powołano go do wojska. Służył w 11. pp (pluton łącz-

²⁵ Gustaw Alef, s. Ignacego i Zofii, ur. 3 II 1916 r. w Łomży, magister prawa, do MO wstąpił w październiku 1944 r. 17 I 1945 r. mianowany dowódcą grupy operacyjnej KG MO, której zadaniem było zorganizowanie Komendy Miasta MO w Radomiu. 21 I 1945 r. objął stanowisko szefa Wydziału Paszportowego KG MO. Zwolniony z MO na własną prośbę 28 VII 1945 r. (AIPN, 698/25, Akta osobowe Gustawa Alefa).

²⁶ AIPN, KG MO, 00342/4, Rozkaz nr 44 komendanta głównego MO, 17 I 1945 r., k. 59.

²⁷ P. Ciaputa, *Okres Polski Ludowej 1944–1989* [w:] *Z kart historii radomskiej policji. W 90. rocznicę uchwalenia ustawy o Policji Państwowej*, Radom 2009, s. 35.

²⁸ AIPN Ki, KW MO w Kielcach, 29/163, Wykazy ewidencyjne pracowników KP MO w Radomiu, 1945 r., k. 356.

²⁹ Stanisław Domagała, s. Jana i Marianny, ur. 26 IV 1911 r. w Borkach, do MO wstąpił 1 IX 1944 r. na przyczółku sandomierskim, od marca do 31 VIII 1945 r. kierownik II komisariatu MO w Radomiu. Zwolniony ze służby w MO 1 X 1945 r. (AIPN Ki, 6/713, Akta osobowe Stanisława Domagały). Kolejnymi komendantami posterunku kolejowego MO w Radomiu byli: Kazimierz Rus, Edward Nowakowski oraz Jan Zugaj.

³⁰ P. Ciaputa, *Okres Polski Ludowej...*, s. 35.

ności) w Tarnowskich Górach. W wojsku ukończył szkołę podoficerską w stopniu starszego strzelca. Z chwilą wyjścia z wojska (1929 r.) awansowano go na kaprala. W latach 1929–1932 ponownie został zatrudniony w Urzędzie Gminy w Raclawicach na stanowisku kancelisty. W 1932 r. zwolniono go stamtąd na własną prośbę. W latach 1932–1935 był bezrobotny. Następnie pracował w Junackich Hufcach Pracy w Nowym Targu w charakterze magazyniera żywnościowego i mundurowego (1935–1936). Od czerwca do października 1936 r. znalazł zajęcie przy budowie drogi Kraków – Morskie Oko. Gdy stracił tę pracę, czas bezrobocia wykorzystał na uzupełnienie swojego wykształcenia. Uczęszczał na kurs dokształcający i ukończył siedem oddziałów szkoły powszechnej. W tym czasie wstąpił do Stronnictwa Ludowego. W latach 1938–1939 pełnił funkcję sekretarza Koła „Wici” w Raclawicach Kościuszkowskich. W okresie okupacji hitlerowskiej ukrywał się przed policją „granatową”, gdyż mimo wyznaczenia nie stawiał się na roboty przymusowe do III Rzeszy (ostatecznie od lipca 1942 r. był na robotach w Niemczech, skąd w 1943 r. uciekł). Od marca 1944 r. był partyzantem I Brygady AL Ziemi Krakowskiej im. Bartosza Głowackiego. W sierpniu 1944 r. wstąpił do Milicji Obywatelskiej woj. rzeszowskiego. Od września do grudnia 1944 r. służył w Komendzie Wojewódzkiej MO w Rzeszowie w charakterze szefa Wydziału Polityczno-Wychowawczego. 17 grudnia 1944 r. posłano go do Szkoły Oficerskiej MO w Lublinie, a po miesiącu powołany został na p.o. komendanta miasta MO w Radomiu. Awansowany 25 stycznia 1945 r. do stopnia podporucznika, 15 lutego 1945 r. rozkazem nr 57 komendanta wojewódzkiego MO w Kielcach odwołany został z zajmowanego stanowiska i powołany na zastępcę komendanta MO w Radomiu. 9 marca 1945 r. otrzymał powołanie na szefa Sekcji Ewidencji w KW MO w Kielcach. 1 marca 1946 r. został awansowany do stopnia porucznika, a 25 maja 1946 r. odznaczono go Srebrnym Krzyżem Zasługi. Chory na gruźlicę (co 26 sierpnia 1946 r. potwierdziła Komisja Lekarska przy KG MO), 16 grudnia 1946 r. decyzją komendanta głównego MO przeniesiony został z KW MO w Kielcach do dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO we Wrocławiu. 18 stycznia 1947 r. przydzielono go do KP MO w Głogowie na stanowisko dowódcy plutonu operacyjnego. Jak się okazało, był to jego ostatni przydział służbowy, gdyż Władysław Adamski zmarł 6 września 1947 r.³¹

Drugim komendantem KM MO w Radomiu był Zygmunt Mazur. Urodził się 10 stycznia 1921 r. w Rytwianach jako syn Wincentego i Marii z Siejków. Ukończył siedem oddziałów Szkoły Powszechnej w Staszowie, a następnie uczęszczał do tamtejszej Szkoły Handlowej. W kampanii wrześniowej 1939 r. walczył w 2. Pułku Piechoty Legionów wchodzącym w skład 2. Dywizji Piechoty Legionów. Od lipca 1940 do 20 września 1942 r. pracował w Spółdzielni Spożywców „Zorza-Społem” w Lubnicach, pow. Busko, początkowo jako ekspedient, a następnie po zmianie nazwy zakładu na Powszechną Spółdzielnię Rolniczo-Handlową „Zorza” w Lubnicach na stanowisku

³¹ AIPN Wr, 061/12, Akta osobowe Władysława Adamskiego.

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

kierownika. W lipcu 1941 r. wstąpił do partyzantki. Początkowo służył w Batalionach Chłopskich pow. stopnickiego, od września 1942 r. w oddziale mjr. Ozgi-Michalskiego „Grotą” był zastępcą dowódcy obwodu AL na pow. stopnicki. W oddziale „Grotą” przebywał do 4 sierpnia 1944 r., po czym wstąpił do Wojska Polskiego w Lublinie, gdzie służył w 9. Zapasowym Pułku Piechoty, a później w 4. Dywizjonie Żandarmerii. Przeniesiony 6 grudnia 1944 r. do Resortu Bezpieczeństwa PKWN z przydziałem do MO, początkowo pełnił służbę na przyczółku sandomierskim jako dowódca III kompanii batalionu operacyjnego MO w Sandomierzu, a po „wyzwoleniu” jako zastępca dowódcy BO przy KW MO w Kielcach. 22 lutego 1945 r. przeniesiony został do Radomia na stanowisko komendanta miasta MO. Stanowisko to zajmował do 31 marca 1949 r. Tego dnia zwolniono go ze służby w organach MO³².

Wspomniano już, że w Radomiu utworzono trzy komisariaty Milicji Obywatelskiej, które usytuowane były w różnych częściach miasta. Na czele tych jednostek stali kierownicy komisariatów. W latach 1945–1949 funkcje kierowników komisariatów pełniły łącznie 22 osoby: I komisariat – 8 osób, II komisariat – 4 osoby, III komisariat – 10 osób. Najczęstszych zmian na stanowisku kierownika dokonywano na III komisariacie MO, najrzadziej zmieniali się szefowie II komisariatu. Proces ten szczegółowo przedstawia tabela poniżej.

Tabela 1. Kierownicy radomskich komisariatów Milicji Obywatelskiej

Lp.	Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji kierownika
Komisariat I		
1	Feliks Pajurek ³³	styczeń 1945 – sierpień 1945
2	Lucjan Molendowski ³⁴	sierpień 1945 – sierpień 1945
3	Marian Józwicki ³⁵	3 września 1945 – 25 września 1945
4	Edmund Zagórski ³⁶	26 września 1945 – 5 listopada 1945

³² AIPN Ki, 01/1076, Akta osobowe Zygmunta Mazura.

³³ Feliks Pajurek, s. Jana i Marianny, ur. 6 IV 1913 r. w Pożogu, służbę w MO pełnił od 25 VII 1944 do 30 XI 1945 r. (AIPN Ki, 6/5931, Akta osobowe Feliksa Pajurka).

³⁴ Lucjan Molendowski, s. Józefa i Katarzyny, ur. 29 V 1919 r. w Budach Niemianowskich (AIPN Ki, 6/2645, Akta osobowe Lucjana Molendowskiego).

³⁵ Marian Józwicki, s. Wojciecha i Feliksy, ur. 15 VIII 1924 r. w Kolonii Polanówce, do MO przyjęty 1 II 1945 r., kierownik Brygady Śledczej II komisariatu MO w Radomiu (26 IX 1945 – 31 XII 1948). 20 II 1946 r. odznaczony Srebrnym Medalem Zasługi na Polu Chwały, 1 IX 1946 r. Krzyżem Partyzanckim. Zwolniony ze służby w MO 31 XII 1948 r. (AIPN Ki, 6/1563, Akta osobowe Mariana Józwickiego).

³⁶ Edmund Zagórski, s. Piotra i Bronisławy, ur. 25 VI 1912 r. w Warszawie, do MO wstąpił 1 II 1945 r., od 27 III 1945 r. instruktor polityczno-wychowawczy w II komisariacie MO w Radomiu, od 10 VII 1945 r. zastępca kierownika II komisariatu MO w Radomiu, komendant powiatowy MO w Busku-Zdroju (10 XI 1945 – 4 VI 1946). Zwolniony ze służby w MO 4 VI 1946 r. (AIPN Ki, 6/5098, Akta osobowe Edmunda Zagórskiego).

Lp.	Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji kierownika
5	Jacenty Gradzik ³⁷	6 listopada 1945 – 2 sierpnia 1946
6	Henryk Kaszubski ³⁸	5 sierpnia 1946 – 27 listopada 1946
7	Tadeusz Smakowski ³⁹	28 listopada 1946 – 9 listopada 1947
8	Adam Garbarczyk ⁴⁰	3 lipca 1948 – 27 kwietnia 1949
Komisariat II		
9	Stanisław Domagała ⁴¹	marzec 1945 – 31 sierpień 1945
10	Adam Garbarczyk	1 września 1945 – 6 czerwca 1946
11	Kazimierz Rus ⁴²	19 marca 1947 – 9 listopada 1947
12	Zygmunt Sitarz ⁴³	10 listopada 1947 – 15 maja 1953
Komisariat III		
13	Tadeusz Banaszek ⁴⁴	styczeń 1945 – luty 1945
14	Edward Matuszkiewicz ⁴⁵	marzec 1945 – marzec 1945

³⁷ Jacenty Gradzik, s. Wincentego i Katarzyny, ur. 22 VIII 1908 r. Kawęczynie, do MO wstąpił 1 IV 1945 r., dowódca plutonu w KW MO w Kielcach, od 6 VIII 1945 r. p.o. komendant powiatowy MO we Włoszczowie, następnie kierownik I komisariatu MO w Radomiu, od 3 VIII 1946 r. komendant powiatowy MO w Starachowicach, 1 IX 1951 r. mianowany na stanowisko komendanta powiatowego MO w Radomiu. Zwolniony dyscyplinarnie z MO 15 IV 1953 r. za niedopełnienie obowiązków służbowych oraz nadużycie władzy (AIPN, 698/991, Akta osobowe Jacentego Gradzika).

³⁸ Henryk Kaszubski, s. Józefa i Honoraty, ur. 22 XI 1911 r. w Grabcach Józefpolskich, służył w Policji Państwowej w Warszawie (1935–1937), do MO wstąpił 19 II 1946 r. z przydziałem do II komisariatu MO w Radomiu. Zwolniony ze służby w MO 4 IV 1947 r. (AIPN Ki, 6/1698, Akta osobowe Henryka Kaszubskiego).

³⁹ Tadeusz Smakowski, s. Mikołaja i Agnieszki, ur. 25 V 1924 r. w Szewcach, do MO wstąpił 5 XII 1944 r., od 10 XI 1947 r. p.o. komendant w Busku-Zdroju, 3 VII 1948 r. przeniesiony na wolny etat referenta żywnościowego Sekcji Gospodarczej KW MO w Kielcach. Zwolniony ze służby w MO na własną prośbę 30 IX 1948 r. (AIPN Ki, 6/4128, Akta osobowe Tadeusza Smakowskiego).

⁴⁰ Adam Garbarczyk, s. Andrzeja i Józefy, ur. 12 VII 1919 r. w Milejowicach, do MO wstąpił 1 III 1945 r., instruktor wyszkolenia w II komisariacie MO w Radomiu, 7 VI 1946 r. przeniesiony na stanowisko zastępcy komendanta ds. operacyjnych, od 20 V 1947 r. referent służby zewnętrznej KM MO w Radomiu, potem kierownik III komisariatu MO w Radomiu (3 VII 1947 – 19 VI 1948). Zwolniony ze służby w MO na własną prośbę 15 V 1949 r. (AIPN Ki, 6/1000, Akta osobowe Adama Garbarczyka).

⁴¹ Zob. przypis 26.

⁴² Kazimierz Rus, s. Jana i Marianny, ur. 5 III 1915 r. w Radomiu, do MO wstąpił 27 II 1945 r. z przydziałem do I komisariatu MO w Radomiu, od 20 XII 1945 r. komendant posterunku kolejowego MO w Radomiu, od 10 XI 1947 r. instruktor służby zewnętrznej komisariatu MO w Skarżysku-Kamiennej. Zwolniony ze służby w MO 30 XI 1948 r. (AIPN Ki, 6/3839, Akta osobowe Kazimierza Rusa).

⁴³ Zygmunt Sitarz, s. Tomasza i Walerii, ur. 29 XI 1918 r. w Janowie, do MO wstąpił 1 IX 1945 r., milicjant, a od 6 VI 1946 r. p.o. kierownik i od 3 VII 1947 r. kierownik komisariatu MO w Ostrowcu. Zwolniony dyscyplinarnie ze służby w MO 15 V 1953 r. za niedopełnienie obowiązków służbowych oraz nadużywanie alkoholu (AIPN Ki, 01/1545, Akta osobowe Zygmunta Sitarza).

⁴⁴ W wyniku dotychczasowej kwerendy nie odnaleziono akt osobowych Tadeusza Banaszka.

⁴⁵ Edward Matuszkiewicz, s. Ignacego i Balbiny, ur. 13 X 1898 r. w Radomiu, służył w MO od marca do 21 VII 1945 r. (AIPN Ki, 6/2739, Akta osobowe Edwarda Matuszkiewicza).

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

Lp.	Imię i nazwisko	Okres pełnienia funkcji kierownika
15	Władysław Gałyński ⁴⁶	kwiecień 1945 – 1 sierpnia 1945
16	Władysław Wrześniak ⁴⁷	2 sierpnia 1945 – wrzesień 1945
17	Ignacy Chmielewski ⁴⁸	wrzesień 1945 – 6 stycznia 1946
18	Jan Koziel ⁴⁹	7 stycznia 1946 – listopad 1946
19	Kazimierz Rus	grudzień 1946 – maj 1947
20	Józef Kogut ⁵⁰	czerwiec 1947 – czerwiec 1947
21	Adam Garbarczyk	3 lipca 1947 – 19 czerwca 1948
22	Władysław Kurczyna ⁵¹	1 lipca 1948 – 31 lipca 1950

W strukturze organizacyjnej KM MO w Radomiu najistotniejszymi ogniwami były Sekcja Służby Śledczej oraz Sekcja Służby Zewnętrznej. Pierwsza zajmowała się zwalczaniem wszelkich odmian przestępczości kryminalnej. Sekcja ta podzielona była na sześć wyspecjalizowanych komórek zwanych brygadami. Brygada I zajmowała się wykrywaniem sprawców zabójstw, rozbojów, podpażeń, katastrof budowlanych i komunikacyjnych oraz czynów określanych jako spędzanie płodu; Brygada II – ściganiem sprawców kradzieży; Brygada III – wykrywaniem oszustw, fałszerstw i spekulacji; Brygada IV – walką z nierządem i przestępczością nieletnich; Brygada V (rozpoznawczo-daktyloskopijna) – prowadzeniem statystyk i kartotek, Brygada VI – ekspertyzami⁵². Pierwszym kierownikiem tej sekcji był Tomasz Borkowski⁵³. Sekcja Służby Zewnętrznej zajmowała się ochroną ogólną porządku publicznego, wyszkole-

⁴⁶ Władysław Gałyński, s. Juliana i Marii, ur. 20 IX 1896 r. w Lublinie, do MO wstąpił w marcu 1945 r. Zwolniony ze służby w MO w sierpniu 1945 r. (AIPN Ki, 6/5448, Akta osobowe Władysława Gałyńskiego).

⁴⁷ Władysław Wrześniak, s. Antoniego i Marii, ur. 24 VI 1906 r. w Staszowie (AIPN Ki, 6/5033, Akta osobowe Władysława Wrześniaka).

⁴⁸ Ignacy Chmielewski, s. Mateusza i Karoliny, ur. 28 II 1915 r. w Bogucinie, służył w MO od 1 VIII 1944 do 9 I 1946 r. (AIPN Ki, 6/494, Akta osobowe Ignacego Chmielewskiego).

⁴⁹ Jan Koziel, s. Stanisława i Antoniny, ur. 3 VIII 1924 r. w Chwałowicach, do MO wstąpił 15 I 1945 r., kierownik posterunku MO w Skaryszewie, od 20 V 1945 r. komendant plutonu operacyjnego KP MO w Radomiu, od 26 VI 1945 r. szef Sekcji Milicji Kolejowej i Rzeczej KW MO w Kielcach. Zwolniony ze służby w MO 30 XI 1946 r. (AIPN Ki, 6/1991, Akta osobowe Jana Koziela).

⁵⁰ W wyniku dotychczasowej kwerendy nie odnaleziono akt osobowych Józefa Koguta.

⁵¹ Władysław Kurczyna, s. Jana i Franciszki, ur. 1 I 1923 r. w Kozubowie, do MO wstąpił 1 IX 1944 r. w KW MO w Rzeszowie, od 15 I 1945 r. komendant powiatowy MO w Pińczowie, od 24 II 1946 r. referent w Wydziale Służby Śledczej KW MO w Kielcach. Zwolniony ze służby w MO 30 VI 1975 r. (AIPN Ki, 01/2736, Akta osobowe Władysława Kurczyny).

⁵² AIPN Ki, KW MO w Kielcach, 27/54, Lista płac pracowników KM MO w Radomiu, 1945 r., k. 419; P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 131.

⁵³ Tomasz Borkowski, s. Józefa i Bronisławy, ur. 5 X 1918 r. w Puławach, służył w WP w 1. Dywizji Żandarmerii w Warszawie (1936–1939). 1 VIII 1944 r. wstąpił do MO w KW MO w Lublinie, 17 I 1945 r. wyznaczony na kierownika Sekcji Służby Śledczej w KM MO w Radomiu. Zastrzelony na ul. Mlecznej w Radomiu przez nieznaną sprawców 1 VIII 1946 r. (AIPN Ki, 6/340, Akta osobowe Tomasza Borkowskiego).

niem wojskowym, nadzorem administracyjnym, zezwoleniami dla milicjantów, ochroną obiektów, regulacją ruchu ulicznego i komunikacji oraz milicją kolejową i wodną. Pierwszym kierownikiem tej sekcji został Waclaw Ludwiński⁵⁴. Wśród ogniw KM MO w Radomiu możemy wyróżnić jeszcze: Kancelarię Główną, której pierwszym sekretarzem był Stefan Kominowski⁵⁵, Sekcję Ogólną – zajmującą się głównie sprawami personalnymi funkcjonariuszy, Sekcję Gospodarczą oraz pluton operacyjny⁵⁶.

Niezwykle ważnym ogniwem w jednostkach Milicji Obywatelskiej w całej Polsce, jak również w KM MO w Radomiu był pion polityczno-wychowawczy. Prawne usankcjonowanie istnienia tego pionu w strukturze MO stanowił rozkaz nr 14 komendanta głównego MO z 21 października 1944 r. oraz statut oficerów polityczno-wychowawczych MO⁵⁷. Na mocy tych dwóch aktów prawnych utworzono pion polityczno-wychowawczy we wszystkich jednostkach MO od posterunku gminnego do Komendy Głównej. W KG MO powołano Zarząd Polityczno-Wychowawczy, w komendach wojewódzkich – wydziały polityczno-wychowawcze, w jednostkach niższego szczebla utworzono stanowiska zastępców komendantów poszczególnych jednostek ds. polityczno-wychowawczych, z tym że nie przewidziano utworzenia tego pionu w komendach powiatowych MO⁵⁸.

Na czele pionu polityczno-wychowawczego w Komendzie Miasta w Radomiu stał zastępca komendanta miasta ds. polityczno-wychowawczych. Mianowanie na to stanowisko wymagało zatwierdzenia przez KG. Funkcjonariusz pełniący tę funkcję to osoba, która – według rozkazu – powinna być całkowicie oddana sprawie demokracji ludowej, a przy tym uczciwa, zdyscyplinowana, mająca autorytet oraz dająca przykład innym milicjantom. Do zadań „politruka” milicyjnego należało wychowanie funkcjonariuszy w duchu patriotyzmu, miłości do ojczyzny, nienawiści do Niemiec, przyjaźni do sojuszników Polski, szczególnie Związku Radzieckiego. Do obowiązków tej osoby należało również służenie pomocą komendantowi jednostki MO w sprawach gospodarczych oraz operacyjnych⁵⁹. Zastępca komendanta ds. polityczno-wychowawczych

⁵⁴ AIPN, KG MO, 00342/7, t. 1, Rozkaz nr 88 komendanta głównego MO, 19 IV 1945 r., k. 9–10. Zadania służby zewnętrznej określał rozkaz nr 88 z 19 IV 1945 r. komendanta głównego MO wprowadzający tymczasową instrukcję służby zewnętrznej i nadzoru administracyjnego Milicji Obywatelskiej.

⁵⁵ Stefan Kominowski, s. Franciszka i Władysławy, ur. 17 IV 1897 r. w Kostrzynie, malarz, służył w 26. Pułku Ułanów Wielkopolskich w Poznaniu i Lesznie (1919–1921), pracował w KW PP w Poznaniu (1936–1939) i w policji „granatowej” w Radomiu (28 XII 1939 – 15 I 1945), do MO wstąpił 21 I 1945 r., szef kancelarii KM MO w Radomiu. Zwolniony ze służby w MO 7 II 1947 r. (AIPN Ki, 6/1839, Akta osobowe Stefana Kominowskiego).

⁵⁶ AIPN Ki, KW MO w Kielcach, 29/164, Wykazy ewidencyjne przebiegu służby KM MO w Radomiu, 1945 r., k. 38–47.

⁵⁷ AIPN, KG MO, 00342/3, Rozkaz nr 14 komendanta głównego MO, 21 X 1944 r., k. 32–33; T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim w latach 1945–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2009, nr 1 (7), s. 57.

⁵⁸ W KP MO w Radomiu utworzono pion polityczno-wychowawczy, jednak np. w KP MO w Słupsku w 1945 r. pion taki nie powstał (T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej w Słupsku i powiecie słupskim...*, s. 57).

⁵⁹ *Ibidem*, s. 58.

niał do pomocy instruktorów polityczno-wychowawczych. W KM MO w Radomiu jako pierwszy stanowisko to zajmował Józef Balcerowski⁶⁰.

II. Komenda Powiatowa MO w Radomiu

Komendę Powiatową Milicji Obywatelskiej w Radomiu utworzono, opierając się na grupie operacyjnej Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Kielcach. Grupa ta dowodzona przez Aleksandra Madeja wyruszyła z Kielc 18 stycznia 1945 r. i tego samego dnia dotarła do Radomia. Następnego dnia utworzono w Radomiu Komendę Powiatową MO z siedzibą przy ul. Moniuszki 5. Pierwszym komendantem powiatowym i zarazem organizatorem tej jednostki był Aleksander Madej⁶¹. Urodził się on 23 grudnia 1920 r. w Świeciechowie Poduchownym jako syn Józefa i Józefy. W 1933 r. ukończył siedem oddziałów szkoły powszechnej i pracował w gospodarstwie rolnym rodziców. W wojsku nie służył. W czasie okupacji hitlerowskiej zmuszony został do budowy mostu w Anopolu. W lutym 1944 r. wstąpił do partyzantki (oddział AL ppor. Edwarda Gronczewskiego „Przepiórki”). Służbę w MO rozpoczął 1 września 1944 r. w Lublinie. Przydzielony do batalionu operacyjnego KG MO, 2 listopada 1944 r. awansowany został do stopnia podporucznika. W grudniu 1944 r. trafił do Centralnej Szkoły Oficerów Liniowych MO w Lublinie w charakterze zastępcy dowódcy kompanii. Niedługo potem znalazł się w grupie elewów powołanych rozkazem nr 43 komendanta głównego MO z 15 stycznia 1945 r. na stanowiska komendantów powiatowych MO woj. kielecko-radomskiego. W chwili ofensywy styczniowej Armii Czerwonej był dowódcą grupy operacyjnej KW MO w Kielcach wyznaczonej do zorganizowania Komendy Powiatowej MO w Radomiu, której został pierwszym komendantem. 24 lutego 1947 r. został przeniesiony na równorzędne stanowisko komendanta powiatowego MO w Kielcach. 31 sierpnia 1949 r. zwolniono go dyscyplinarnie ze służby w MO⁶².

Kolejnym komendantem KP MO w Radomiu został Władysław Drozdowski. Urodził się on 4 lutego 1916 r. w Żernikach Dolnych jako syn Stanisława i Agnieszki z Wilków. Ukończył siedem oddziałów szkoły powszechnej. Potem pracował w gospodarstwie rolnym swoich rodziców. W latach 1938–1939 pełnił służbę wojskową

⁶⁰ Józef Balcerowski, s. Piotra, ur. 17 V 1904 r. w Rzeczniowie, służył w 4. Pułku Piechoty Legionów w Kielcach (1928–1929). Podczas okupacji w II Brygadzie AL „Świt” pod dowództwem Tadeusza Maja „Łokietka” w charakterze propagandzisty. Do MO wstąpił 19 II 1945 r. z przydziałem do KM MO w Radomiu na stanowisko zastępcy komendanta miasta ds. polityczno-wychowawczych. Zwolniony z MO na własną prośbę 8 VIII 1946 r. (AIPN Ki, 6/65, Akta osobowe Józefa Balcerowskiego).

⁶¹ AIPN, 1510/197, R. Garbacz, *Udział MO i SB w walce o utrwalenie władzy ludowej na ziemi radomskiej w latach 1945–1948*, praca dyplomowa napisana w ASW, s. 28.

⁶² AIPN, 706/214, Akta osobowe Aleksandra Madeja.

w 5. Pułku Strzelców Podhalańskich w Przemyślu. Od 1944 r. przebywał w oddziale partyzanckim Batalionów Chłopskich Józefa Maślanki. 1 sierpnia 1944 r. wstąpił do służby w MO w charakterze milicjanta na posterunku gminnym MO w Rytwianach. Od 1 lutego 1945 r. był komendantem posterunku MO w Busku-Zdroju. Od 28 lipca do 18 września 1945 r. przebywał na kursie dla kierowników jednostek MO w Łodzi. Po jego ukończeniu skierowany został na stanowisko instruktora służby zewnętrznej KP MO w Starachowicach (1 września 1945 – 11 lipca 1946 r.). Rozkazem personalnym nr 39 komendanta wojewódzkiego MO w Kielcach z 20 lipca 1946 r. wyznaczony został na stanowisko komendanta powiatowego MO w Radomiu. 4 października 1946 r. otrzymał awans na podporucznika, 7 października 1947 r. na porucznika, 22 lipca 1949 r. na kapitana. Od 29 marca 1949 r. pełnił funkcję szefa Wydziału Służby Śledczej KW MO w Kielcach. 1 marca 1950 r. został szefem Wydziału III KW MO w Kielcach. 1 maja 1951 r. objął stanowisko zastępcy komendanta wojewódzkiego KW MO w Lublinie, a od 1 sierpnia 1954 r. był starszym inspektorem Inspektoratu ORM. 15 listopada 1954 r. Władysław Drozdowski został zwolniony z pracy w organach bezpieczeństwa ze względu na zły stan zdrowia⁶³.

Szczegółowe zadania komendanta powiatowego określone zostały w rozkazie nr 184 komendanta głównego MO z 16 sierpnia 1946 r. w sprawie ustalania zasad odpowiedzialności za stan bezpieczeństwa oraz pracę jednostek MO w terenie⁶⁴. Rozkaz czynił komendantów powiatowych odpowiedzialnymi za organizację i funkcjonowanie komend powiatowych oraz bezpieczeństwo i porządek publiczny w powiecie. Komendant powiatowy był też zobowiązany do utrzymywania w stanie gotowości bojowej plutonu operacyjnego i jednostek wykonawczych, właściwego rozpoznania terenu powiatu, zorganizowania obrony jednostek wchodzących w skład komendy, czynnego zwalczania przestępczości i bandytyzmu, odpowiadał ponadto za terminową i zgodną ze stanem faktycznym sprawozdawczość oraz miał wysuwać wnioski o załatwienie spraw, których uregulowanie nie należało do jego kompetencji.

Struktura KP MO w Radomiu niewiele różniła się od organizacji KM MO w Radomiu. Jediną różnicą było to, że w KP MO obowiązywał podział na referaty, natomiast w KM MO na sekcje⁶⁵. Radomska KP MO miała następujące referaty: Polityczno-Wychowawczy⁶⁶, Personalny⁶⁷, Gospodarczy⁶⁸, Służby Zewnętrznej⁶⁹ oraz Służby Śledczej⁷⁰.

⁶³ AIPN, 698/748, Akta osobowe Władysława Drozdowskiego.

⁶⁴ P. Majer, *Milicja Obywatelska w systemie...*, s. 325–331.

⁶⁵ Z. Jakubowski, *Milicja Obywatelska...*, s. 126–127.

⁶⁶ Kierownikami tego referatu byli kolejno: Stanisław Wawrzyńczuk, Zdzisław Wink, Józef Li-piec oraz Marian Boryń.

⁶⁷ Referat ten miał dwóch kierowników – Antoniego Sekułę oraz Edwarda Ślarzyńskiego.

⁶⁸ Kierownikami tego referatu byli kolejno: Janusz Kaszyński, Zygmunt Kwapis, Tadeusz Morawski oraz Jan Głowacki.

⁶⁹ Kierownikami Referatu Służby Zewnętrznej byli: Zygmunt Kwapis, Teofil Kaczorowski, Franciszek Wieteska, Józef Piłat oraz Tadeusz Król.

⁷⁰ Referat ten miał trzech kierowników – Józefa Dubiela, Stanisława Bieńka oraz Stefana Kornobisa.

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

Integralną częścią KP MO był pluton operacyjny, który zaliczyć możemy do oddziałów tzw. szybkiego reagowania w chwili zagrożenia. Pluton ten, działający samodzielnie lub łączący siły z innymi organami represji (UB, KBW czy wojskiem), wykorzystywany był w szczególności do zwalczania podziemia niepodległościowego w powiecie⁷¹.

Istotną część KP MO w Radomiu stanowiła sieć posterunków gminnych w pow. radomskim⁷². Posterunki te utworzono w 24 gminach: Białobrzegi, Błotnica, Gębarzów, Gózd, Jastrząb, Jedlnia Letnisko, Jedlińsk, Kowala, Kozłów, Orońsko, Potworów, Przytyk, Radom, Radzanów, Skaryszew, Stromiec, Szydłowiec, Wielogóra, Wolanów, Wieniawa, Wierzbica, Wyśmierzyce, Zakrzew oraz Zalesice. W styczniu 1946 r. utworzono jeszcze posterunek Firlej z siedzibą we Wsoli, gm. Jedlińsk. W lutym 1945 r. w KP MO w Radomiu pracowało ogółem 285 funkcjonariuszy, przy czym 40 milicjantów zatrudnionych było w Komendzie Powiatowej, a pozostali na posterunkach MO. Na każdym posterunku pełniło służbę od pięciu do dziewięciu milicjantów⁷³.

Skromny personel posterunków gminnych pow. radomskiego przesądzał o ich słabości. Powiat ten uznawany był za jeden z najniebezpieczniejszych w woj. kieleckim. Często dochodziło do rozbijania posterunków przez działające na tym terenie oddziały podziemia poakowskiego. W czerwcu i lipcu 1945 r. partyzanci rozbili co najmniej cztery posterunki – w Przytyku, Błotnicy, Skaryszewie i Kowali⁷⁴ (w 1945 r. do podobnych incydentów dochodziło przynajmniej czternaście razy)⁷⁵. W związku z tym służba milicjanta na tych posterunkach nie należała do łatwych. Były w powiecie posterunki, z których milicjanci bali się wyjść, aby nie paść ofiarą któregoś z oddziałów podziemia antykomunistycznego⁷⁶. Zdarzały się również dezercje lub funkcjonariusze rezygnowali ze służby na własną prośbę, często zmieniali się też komendanci tych posterunków⁷⁷.

Od 1946 r. w strukturze organizacyjnej zarówno Komendy Miasta, jak i Komendy Powiatowej znajdowała się Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej. Do podstawowych zadań utworzonej na podstawie uchwały Rady Ministrów z 21 lutego 1946 r.

⁷¹ T. Pączek, *Struktura organizacyjna Milicji Obywatelskiej...*, s. 47.

⁷² Powiat radomski obejmował 23 gminy wiejskie: Białobrzegi, Błotnica, Gębarzów, Gzowice, Jedlińsk, Kowala, Kozłów, Kuczki, Orońsko, Potworów, Przytyk, Radom, Radzanów, Rogów, Skaryszew, Stromiec, Szydłowiec, Wielogóra, Wieniawa, Wierzbica, Wolanów, Zakrzew, Zalesice, oraz 3 gminy miejskie: Skaryszew, Szydłowiec i Wyśmierzyce, o łącznej powierzchni 2067,86 km² (J. Boniecki, *Z badań struktury powiatu radomskiego po II wojnie światowej (1945–1950)*, „Biuletyn Radomskiego Towarzystwa Naukowego” 1970, z. 3–4 (7), s. 19).

⁷³ P. Ciaputa, *Okres Polski Ludowej...*, s. 35.

⁷⁴ R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002, s. 109.

⁷⁵ Obliczenia własne autora na podstawie materiałów archiwalnych zgromadzonych w IPN.

⁷⁶ AP Ki, KW PPR w Kielcach, 1/VI/12, Protokół zjazdu sekretarzy i aktywu partyjnego woj. kieleckiego, 4 VIII 1945 r., k. 33.

⁷⁷ Najczęściej komendanci zmieniali się na posterunkach w Goździe, Potworowie, Radzanowie oraz w Stromcu. Zob. aneks, gdzie zamieszczono alfabetyczny spis wszystkich komendantów posterunków gminnych w pow. radomskim w latach 1945–1949.

ORMO należały: wzmocnienie MO przy zwalczaniu bandytyzmu, rabunków i innych przestępstw, udzielanie pomocy organom MO oraz przygotowanie rezerw do uzupełniania szeregów MO. Komendant ORMO podlegał właściwemu komendantowi MO, natomiast członkowie ORMO podlegali właściwemu komendantowi ORMO na swoim terenie. Komendantów oddziałów ORMO przy poszczególnych komisariatach czy posterunkach gminnych wyznaczał powiatowy komendant ORMO lub komendant miasta wydzielonego, a zatwierdzała wojewódzka komisja kwalifikacyjna⁷⁸. Pierwszym komendantem ORMO w Radomiu był Tadeusz Dutkowski. Po nim stanowisko to zajmowali Władysław Mieszala oraz Edmund Radzymiński. Komendant ORMO urzędował w siedzibie Komendy Miasta w Radomiu przy ul. Narutowicza 40⁷⁹. Powiatowymi komendantami ORMO byli: Bolesław Sołtysik, Jan Wiśniewski oraz Tadeusz Szela⁸⁰.

Pierwsze cztery lata funkcjonowania jednostek milicyjnych w Radomiu i pow. radomskim poświęcono na organizację struktur i dobór odpowiednich kadr do pracy w MO. Szczególnie ostatnia kwestia była niezwykle ważna dla sprawnego ich funkcjonowania. Były bowiem jednostki zupełnie nieprzygotowane do wykonywania swoich obowiązków. Przede wszystkim widoczne to było w pow. radomskim, gdzie skromna obsada personalna posterunków gminnych (5–9 osób) często nie radziła sobie w codziennej pracy. W początkowym okresie istnienia MO kadry milicyjne zasilone zostały przez byłych partyzantów Armii Ludowej⁸¹. Z czasem szukano również ochotników do pracy w milicji poprzez biura werbunkowe lub np. ogłoszenia w prasie lokalnej. Do spraw kadrowych w MO często włączała się również PPR, dobierając ludzi pewnych i zaufanych, gdyż jak twierdzono, „trzeba kłaść nacisk, aby w milicji byli nasi ludzie. Którzy są podejrzani, to ich trzeba usunąć”⁸². Usuwano więc ze służby często ludzi cennych, przydatnych operacyjnie, ale niepewnych klasowo. Taka polityka partii nie pozostała bez wpływu na jakość pracy MO, czego przykładem są pierwsze cztery lata funkcjonowania jednostek milicyjnych w Radomiu i pow. radomskim.

⁷⁸ J. Pytel, *Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej w latach 1946–1948*, Warszawa 1979, s. 57, 59; T. Pączek, *Ochotnicza Rezerwa Milicji Obywatelskiej w latach 1946–1989. Rozwój organizacyjny i rola w aparacie represji PRL*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2012, nr 1 (10), s. 90.

⁷⁹ AP Ki, KW PPR w Kielcach, 9/IV/4, Protokół zebrania komitetu partyjnego, 9 IV 1946 r., k. 23.

⁸⁰ Ustalono na podstawie list płac pracowników MO pow. radomskiego z lat 1945–1949.

⁸¹ Takie postępowanie zgodne było z tajnym rozkazem nr 13 Dowództwa Głównego AL z 24 III 1944 r., który mówił, że po wyzwoleniu ziem polskich funkcje aparatu bezpieczeństwa pełnić będą oddziały AL (D. Byszuk, *Wojewódzka Komenda Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie. Struktura organizacyjna i obsada personalna w latach 1944–1954*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2004, nr 1 (1), s. 71; Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944–1949*, Rzeszów 1998, s. 21).

⁸² AP Ki, KW PPR w Kielcach, 1/VII/43, Protokół zebrania pracowników KP PPR w Radomiu, 10 X 1945 r., k. 36. Podobnie PPR dobierała ludzi do pracy w MO w innych powiatach. Zob. np. o sytuacji w pow. nowosądeckim: M. Kasprzycki, *Milicja Obywatelska w powiecie Nowy Sącz...*, s. 177.

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

Aneks

Komendanci posterunków gminnych Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Radomiu (1945–1949)

Lp.	Imię i nazwisko	Posterunek gminny
1	Władysław Bar	Jedlińsk
2	Jan Bieniek	Firlej, Gózd
3	Stanisław Bieniek	Radom
4	Edward Bonk	Jedlińsk
5	Marian Broda	Wierzbica
6	Wacław Chmielewski	Stromiec
7	Jan Dalach	Radzanów
8	Stanisław Domański	Stromiec
9	Stanisław Dziadura	Wielogóra
10	Edward Dziedzic	Skaryszew
11	Władysław Dzigman	Jedlnia Letnisko
12	Jan Figarski	Jedlińsk
13	Tadeusz Figarski	Gózd, Wieniawa
14	Jan Fijałkowski	Białobrzegi
15	Fryderyk Galba	Radzanów
16	Antoni Gibała	Wolanów
17	Antoni Glica	Kowala
18	Stanisław Gluzicki	Potworów
19	Marian Głowacki	Błotnica
20	Józef Gocel	Przytyk
21	Stanisław Góralski	Gózd, Radzanów
22	Tadeusz Górnicki	Kozłów
23	Stanisław Gromek	Orońsko
24	Tadeusz Grzmil	Jastrząb
25	Edward Gumowski	Przytyk
26	Stanisław Jagiełło	Błotnica, Gózd, Stromiec
27	Marian Jakubiak	Wierzbica
28	Tadeusz Jałowski	Zakrzew

Struktury

Lp.	Imię i nazwisko	Posterunek gminny
29	Józef Jamróz	Jedlnia Letnisko, Radzanów
30	Stanisław Kaczor	Radom
31	Tadeusz Kaczorowski	Stromiec
32	Jan Kapusta	Gózd, Potworów
33	Jan Kiljańczyk	Wierzbica
34	Stanisław Kisiel	Wierzbica
35	Franciszek Klimowski	Jedlińsk
36	Piotr Kłosowski	Wieniawa
37	Bolesław Kłusek	Blotnica, Gózd, Stromiec
38	Jan Kobus	Wierzbica
39	Stanisław Kobylecki	Jedlnia Letnisko
40	Jan Kołodziejski	Blotnica
41	Jan Koptas	Wyśmierzyce
42	Jan Kozieł	Skaryszew
43	Stanisław Krawczyk	Wolanów
44	Jan Król	Radzanów, Wyśmierzyce
45	Tadeusz Król	Blotnica, Skaryszew
46	Zdzisław Krzemieniewski	Firlej, Przytyk
47	Dominik Krzesiński	Wyśmierzyce
48	Józef Kucharczyk	Wieniawa
49	Józef Kundys	Jastrząb, Skaryszew
50	Bolesław Kurzyp	Jedlnia Letnisko
51	Stefan Lenartowicz	Blotnica
52	Tadeusz Łukasiewicz	Potworów
53	Andrzej Malinowski	Orońsko
54	Stanisław Mańturzyk	Firlej
55	Mieczysław Matysiak	Jedlnia Letnisko
56	Józef Mikulski	Przytyk
57	Władysław Milczarski	Wierzbica
58	Jan Natorski	Firlej, Jedlińsk, Potworów
59	Stanisław Niedzielski	Szydłowiec
60	Julian Nowak	Potworów

Milicja Obywatelska w Radomiu i powiecie radomskim w latach 1945–1949...

Lp.	Imię i nazwisko	Posterunek gminny
61	Bronisław Ogonek	Radzanów
62	Stanisław Orda	Zakrzew
63	Antoni Osiński	Gębarzów
64	Władysław Pacholec	Jedlińsk, Przytyk
65	Franciszek Palimąka	Gózd, Stromiec, Szydłowiec
66	Michał Paluchiewicz	Jastrząb, Kowala, Potworów
67	Aleksander Patoka	Zakrzew
68	Stefan Paździurski	Wolanów
69	Jan Piskorz	Zalesice
70	Antoni Podkowa	Jastrząb
71	Czesław Przybylski	Zakrzew
72	Kazimierz Przybylski	Szydłowiec
73	Władysław Pszczoła	Szydłowiec
74	Feliks Rogoliński	Wyśmierzyce
75	Adam Różalski	Białobrzegi, Jastrząb, Zakrzew
76	Władysław Ruszczyk	Radzanów
77	Stanisław Seweryn	Gózd
78	Edward Słowiecki	Wieniawa
79	Stefan Smurzyński	Szydłowiec
80	Alfred Sochecki	Jedlnia Letnisko
81	Bolesław Sołtysik	Białobrzegi, Błotnica
82	Romuald Stawczyk	Jedlnia Letnisko
83	Lucjan Stolarczyk	Firlej, Potworów, Przytyk
84	Franciszek Szczerba	Szydłowiec
85	Bolesław Szewczyk	Potworów, Radzanów, Wyśmierzyce
86	Marian Szot	Szydłowiec
87	Julian Ślęzak	Zakrzew
88	Czesław Tarabasz	Gózd
89	Mieczysław Wąchalcki	Wolanów
90	Franciszek Wieteska	Białobrzegi, Szydłowiec
91	Jan Wiśniewski	Radzanów, Wierzbica
92	Stefan Wiśniewski	Gózd

Lp.	Imię i nazwisko	Posterunek gminny
93	Władysław Wiśniewski	Firlej
94	Zygmunt Wodzyński	Białobrzegi
95	Józef Wojtala	Przytyk
96	Bronisław Wrzesień	Gębarzów, Wieniawa
97	Stanisław Zaława	Jastrząb
98	Jerzy Zawierucha	Wyśmierzyce
99	Henryk Zięba	Białobrzegi

Piotr Ciaputa

Milicja Obywatelska (Civic Militia) in Radom and Radomski powiat in 1945-1949. Genesis, structure, leaders

Summary

The Civic Militia (MO) was a formation established by the Polish Committee of National Liberation in 1944 to protect the order and safety of all citizens. Since Radom and the district of Radom still remained under German occupation in 1944, no MO units were formed in this territory at this time. The foundations for the Radom militia were laid at the Sandomierz bridgehead, constituting a small piece of the Kielce province seized by the Red Army at the turn of July and August 1944. As part of the winter offensive of 1945 the city of Radom and the territories of the Radom district were liberated. This enabled the formation of the Civic Militia in these areas, along with the establishment of the MO Municipal Command and MO District Command. The foundation of these structures involved numerous problems, as did the selection of competent personnel. The article focuses on presenting the first four years of the existence of the Civic Militia in this territory, with particular consideration of the managerial staff of these units. The paper is enriched with registers of the commanding officers and heads of particular militia cells as well as short biographic notes on the commanders of the organs of the Radom MO.

Key words: Civic Militia, Radom